

Archiwum Igły – rys historyczny

W dniu 15 marca 1933 roku na mapie Europy pojawiło się nowe państwo: III Rzesza Niemiecka. Na jego czele stanął Adolf Hitler, który w dniu 30 stycznia z rąk prezydenta Rzeszy Paula Von Hindenburga otrzymał tekę Kanclerza i misję utworzenia nowego rządu.

Nowy kanclerz w krótkim czasie utworzył rząd złożony z zaufanych ludzi. Wśród wielu ministrów był nominowany w 1934 roku Bernhard Rust – Minister Nauki, Wychowania i Oświaty Ludowej. Na podstawie jego rozporządzenia z dnia 26 czerwca 1934 roku wprowadzono do szkolnictwa filmy oświatowe (Unterrichtsfilm).

Dnia 1 września 1939 roku bez wypowiedzenia wojny siły niemieckie wtargnęły na terytorium państwa polskiego, rozpoczynając tym samym II wojnę światową. Wojsko Polskie choć bardzo dzielne, nie mogło się przeciwstawić silniejszemu Wehrmachtowi, który na zdobytych terenach siał terror wśród miejscowej ludności.

Główne uderzenie na Wielkopolskę prowadziła 8 Armia Niemiecka współpracująca z Luftwaffe, czego efektem było pojawienie się w pierwszym dniu wojny nad Turkiem niemieckich samolotów bojowych. Już w nocy z dnia 3 na 4 września, broniąca tego rejonu, 25 Dywizja Piechoty Wojska Polskiego otrzymała rozkaz wycofania się w kierunku Koła. Droga prowadziła przez Turek, gdzie czasowo dywizja utworzyła punkt dowodzenia. Jednak już w dniu 5 września, pod silnym naporem wojsk nieprzyjaciela, miasto opuściły ostatnie regularne oddziały Wojska Polskiego. 7 września do Turku wkroczyły pierwsze zmotoryzowane oddziały wroga, jednak dzięki interwencji stacjonującego pod Turkiem 60 Pułku Piechoty, miasto na krótko zostało odbite. W następnych dniach ponownie na ulicach pojawiły się oddziały Wehrmachtu. Ostatnim epizodem walk w mieście było odbicie miasta w nocy z 11 na 12 września przez oddział podpułkownika Kazimierza Sabatowskiego, który zniszczył niemiecką kolumnę zaopatrzeniową. Po opuszczeniu miasta przez oddziały polskie Niemcy rozpoczęli rewizje i terror wśród mieszkańców Turku. Rozpoczął się mroczny okres okupacji hitlerowskiej.

W październiku 1939 roku, po zajęciu Polski przez wojska niemieckie, okupant przeprowadził reformę administracyjną na nowo zajętych ziemiach. W jej wyniku Turek znalazł się w rejencji łódzkiej (Regierung Litzmannstadt), okręgu Rzeszy – Kraj Warty (Reihsgau Wartheland) ze stolicą w Poznaniu (Gauhauptstadt Posen). Namiestnikiem nowo utworzonej prowincji został Artur Greiser.

Już w maju 1940 roku powołano do życia agendę terenową Reichsstelle für Film und Bild na Kraj Warty tzw. Landesbildstelle Wartheland – Stadtbildstelle der Gauhauptstadt Posen.

W Biuletynie Urzędowym Namiestnika Rzeszy z dnia 1 czerwca 1940 roku ukazał się tekst, który mówił o powstaniu Landesbildstelle i określał zakres jego działania. Jednocześnie zapowiadał powstanie powiatowych jednostek terenowych Kreisbildstelle. Agendy terenowe podległe poznańskiemu Landesbildstelle miały powstać w porozumieniu z poszczególnymi władzami szkolnymi (Schulrat) i w oparciu o pedagogów szkolnych. Na czele powiatowych jednostek Kreisbildstelle miały stanąć osoby mające za sobą doświadczenie w obsłudze sprzętu fotograficznego, filmowego i pełniące funkcje pedagogów szkolnych. Dla dobrego

wykonywania nowej pracy obiecano zorganizowanie odpowiednio wyposażonych pomieszczeń w specjalistyczny sprzęt techniczny na terenie szkoły lub w innej placówce miejskiej. Wszystkie placówki terenowe Kreisbildstelle miały zostać wyposażone w aparaty fotograficzne i projektory wąskotaśmowe (Schmalfilmgeräte). Zakładano także konieczność zatrudnienia dodatkowego personelu w charakterze pomocy biurowej, której zadaniem byłoby prowadzenie ewidencji wyposażenia, jak i kartoteki materiałów fotograficznych i fonograficznych oraz sprawdzanie oddawanych materiałów.

Za prawidłowe zorganizowanie powiatowych jednostek Kreisbildstelle odpowiedzialni byli starostowie – landraci, którzy zostali zobowiązani do pomocy w tym celu. Pomocą i współpracą miały służyć inne organizacje niemieckie i NSDAP.

Do jesieni 1940 roku stanowiska kierowników oddziałów powiatowych zostały obsadzone prawie wyłącznie przez nauczycieli. Każda placówka terenowa była zobowiązana do wypełnienia raz do roku sprawozdania ze swojej działalności.

Jedną z terenowych agend Landesbildstelle powstała także w Turku. Była nią Kreisbildstelle Turek/Wartheland. Pierwszą desygnowaną osobą i autorem zdjęć był nauczyciel z pobliskich Żuk o nazwisku Schultz. Podstawowym zadaniem tej komórki było rozpowszechnianie niemieckich filmów oświatowych w szkołach miasta i powiatu. Ważnymi zadaniami było także utrwalanie na kliszach fotograficznych kluczowych wydarzeń z życia miasta i okolic tj. uroczystości państwowych, partyjnych wieców, koncertów, wizyt gości. Ponadto Kreisbildstelle utrzymywało krajobrazy, zabytki itp.

Spełniała ona także funkcje propagandowe, rozpowszechniając niemiecki styl życia i ukazując kontrasty życia między Polakami a Niemcami.

Agenda terenowa Kreisbildstelle Turek/Wartheland wykonała około 4000 zdjęć z terenu Turku i powiatu. Obecnie Muzeum w Turku jest w posiadaniu niepełnego zbioru liczącego 3878 negatywów wykonanych w czasie od października 1941 roku do grudnia 1943 roku. Wszystkie negatywy autor uporządkował chronologicznie za pomocą specjalnych koszulek wykonanych z kalki, numerując je od 1 do 184. Oryginalna koszulka mieści 24 negatywy, po sześć w jednym rzędzie. Każda z nich opatrzona jest w górnej części w pieczęć Kreisbildstelle Turek/Wartheland. Ponadto autor na koszulkach umieścił datę dzienną, miesięczną i roczną oraz dokonał opisu wykonanych zdjęć, lecz w sposób bardzo lapidarny i nieczytelny.

Turkowski zbiór jest niekompletny z powodu braku w nim 31 koszulek i kilkunastu negatywów, jednak większość zbioru ukazuje obraz miasta i powiatu w okresie okupacji w bardzo szerokim zakresie.

Kreisbildstelle Turek/Wartheland to ogromny zbiór negatywów, który można podzielić je na kilka grup.

Pierwsza, to negatywy przedstawiające budynki administracji publicznej, obiekty partyjne oraz różnego rodzaju ugrupowań paramilitarnych. Dzięki tej grupie dowiadujemy się, jakie jednostki działały na terenie okupowanego miasta i powiatu, jak były wyposażone biura jakim dysponowali zapleczem. Uwidaczniają się zmiany wystroju poszczególnych wnętrz, jakie zostały dokonane przez okupanta hitlerowskiego jak np. budynek plebani przy obecnym

Placu H. Sienkiewicza, gdzie podczas wojny urzędował landrat; widoczne jest umeblowanie, ozdoby, portrety i inne elementy wystroju pokoi. Negatywy dostarczają wiadomości o architekturze miasta i powiatu. Ukazują wnętrza szkół, ich wyposażenie oraz uczniów i ich nauczycieli.

Kolejna grupa jaką można wydzielić z omawianego zbioru, to ujęcia przedstawiające obiekty zabytkowe o charakterze sakralnym jak i świeckim. Na szczególną uwagę zasługują obrazy, przedstawiające wnętrza kościoła parafialnego w Turku podczas pobytu w nim „Czarnomorców”, plebanię i ogrody parafialne. Duża grupa fotografii ukazuje kościół ewangelicki oraz pastorówkę wraz z ogrodami. Fotograf uwiecznił także turkowskie cmentarze, najważniejsze groby katolickie i ewangelickie, mogiły żołnierzy pruskich z I wojny światowej oraz dewastację miejscowego cmentarza żydowskiego. Dość obszernie zostały uwiecznione także dwory i folwarki powiatu tureckiego. Wśród nich daje się zauważyć obiekty już nieistniejące, jak chociażby dworek modrzewiowy w Kowalach Pańskich.

Następna grupa, którą można wydzielić to z pewnością szeroki zbiór dotyczący szlaków komunikacyjnych. Na wielu fotografiach autor uwiecznił rozwiązania drogowe wraz z oznakowaniem niemieckim. Szczególnie cenne negatywy przedstawiają już nieistniejący most w Uniejowie czy też w Miłkowicach. Ponadto daje się zaobserwować grupę zdjęć przedstawiających budowę ulic na terenie miasta Turku oraz dróg powiatowych. Do jednych z ciekawszych należą te, które ukazują Kalisko – Turecką Kolej Wąskotorową wraz z dworcami w Turku i Grzymiszewie.

Największą jednak grupę negatywów stanowią jednak te, które uwieczniają licznie organizowane uroczystości, zebrania i manifestacje organizacji faszystowskich. Odbываły się one nie tylko na ulicach miejskich, ale także w obecnym Domu Kultury dawniej Deutsches Haus, na tzw. nowym rynku czy też na starówce miejskiej i na Zdrojkach w obozowisku Reich Arbeit Dienst.

Pewna ilość negatywów przedstawia życie codzienne Niemców i Polaków, ukazując dysproporcję w standardzie życia dnia codziennego. Posiadają one wydźwięk propagandowy, podkreślając wyższość rasy aryjskiej nad ludnością polską. Widoczne jest to w sposobie ubioru, czystości izb mieszkalnych i obejścia oraz w organizacji dnia codziennego.

Ostatnią grupę stanowią negatywy przedstawiające krajobrazy. Wiele klitek autor poświęcił panoramie miasta Turku, wykonując je z najwyższych jego obiektów. Ukazał widoki poszczególnych ulic, parków i duktów leśnych. Uwiecznił pejzaże nadwarciańskie, łąki i pola, pastwiska i czas żniw.

Kreisbildstelle Turek/Wartheland to wyjątkowy i unikalny zbiór negatywów, dający szeroki wgląd w życie codzienne mieszkańców Turku i powiatu w okresie okupacji hitlerowskiej.

Archiwum „Igły” – to nazwa nawiązująca do okoliczności zdobycia niniejszego zbioru negatywów przez Pana dr Józefa Saturnina Bakalarka syna Józefa. Rodzina Bakalarków pochodziła z Sosnowca, osiedliła się w Turku na początku XX wieku. Dr Saturnin Bakalarek ukończył podstawowe szczeble edukacji w naszym mieście, po czym rozpoczął studia na Akademii Medycznej w Warszawie, z czasem zostając dentystą.

Po wybuchu II wojny światowej i wkroczeniu wojsk hitlerowskich na ziemie polskie, dr Saturnin Bakalarek został wysiedlony do pobliskiego Uniejowa, gdzie kontynuował swój zawód. Szybko wyrobił sobie liczne kontakty wśród Polaków, co zaowocowało wstąpieniem do pracy w konspiracji i przyjęciem pseudonimu „Igła”, oraz wśród Niemców, którzy podczas wizyt byli źródłem licznych informacji.

Z rozpoczęciem 1945 roku nastąpiła wielka ofensywa wojsk radzieckich z nad Wisły. Szybkie postępy Armii Czerwonej spowodowały odwrót wojsk niemieckich, jak i ewakuację urzędów i urzędników. Podobnie rzecz miała się w Turku. Niemcy widząc, iż linia frontu nieuchronnie zbliża się do miasta, pospiesznie rozpoczęli ewakuację. Wszystkie dokumenty urzędowe postanowili złożyć w Oberschule, obecnie Szkole Podstawowej Nr 1, aby z tego gmachu razem zapakować je i wywieźć na zachód. Właśnie podczas pakowania tychże dokumentów pan Saturnin Bakalarek wykradł tekturową teczkę opatrzoną pieczętką Kreisbildstelle Turek/Wartheland. Pozostaje tylko zagadką czy zabierając teczkę z negatywami, zdawał sobie sprawę z tego, jak cenny materiał archiwalny wszedł w jego posiadanie.

Już po upływie wielu lat i po śmierci wspomnianego doktora, Pan Krzysztof Kozłowski przekazał zbiór do Turku. Negatywy te właśnie wtedy otrzymały określenie Archiwum „Igły”, tym samym doceniając wyczyn Saturnina Bakalarka.

Zbiór negatywów Kreisbildstelle Turek/Wartheland czy też Archiwum „Igły” w ogromnym stopniu przyczynił się do powiększenia naszej wiedzy na temat okresu okupacji na terenie miasta Turku i powiatu. Ukazał działalność okupanta i jego pewność, iż ziemie polskie na zawsze pozostaną w granicach III Rzeszy. Przedstawił obraz miasta i ludzi tego strasznego czasu, kiedy Polacy, tak niechętnie tutaj fotografowani, walczyli o przetrwanie, zachowanie języka i kultury.